

<https://doi.org/10.15407/sofs2026.03.040>

УДК 347.78:331

В.П. СОЛОВЙОВ, доктор економічних наук, професор,
головний науковий співробітник

ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу
та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України»

бульвар Тараса Шевченка, 60, Київ, 01032, Україна

e-mail: solovyov.vp@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5087-9007>

А.К. ЛІ, науковий співробітник

ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу
та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України»

e-mail: arthurlee591961@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7465-8855>

ПРИМАРА АВТОРСЬКИХ ПРАВ НАУКОВЦІВ І ВИКЛАДАЧІВ: ЗАПРОШЕННЯ ДО ДИСКУСІЇ

У статті викладено результати комплексного аналізу правового статусу службових об'єктів інтелектуальної власності у сфері освіти й науки, що залишається однією з найменш урегульованих ділянок українського права. Автори доводять, що чинне законодавство не забезпечує узгодженого підходу до регламентації майнових прав на службові твори, а поточна практика ґрунтується на хибних припущеннях щодо «автоматичного переходу» таких прав до роботодавця. Отже, існує низка суперечностей між практикою оформлення службових відносин у науковій сфері та вимогами цивільного законодавства України щодо передачі прав на результати інтелектуальної діяльності. Це породжує стан «правової примари» — ситуацію, коли формально права на службові твори нібито на-

Цитування: Соловйов В.П., Лі А.К. Примара авторських прав науковців і викладачів: запрошення до дискусії. *Наука та наукознавство*. 2026. № 3 (133). С. 40—62. <https://doi.org/10.15407/sofs2026.03.040>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

лежать установам, де працюють автори цих творів, але юридично не мають належного підґрунтя. На основі положень Цивільного кодексу України, спеціального законодавства у сфері авторського права та міжнародних договорів (Бернська конвенція, Римська конвенція, Угода про асоціацію між Україною та ЄС) аргументовано, що передання майнових прав можливе виключно щодо вже створених і в належний спосіб ідентифікованих творів, а трудовий договір не може бути універсальною підставою для їх відчуження. Особливу увагу приділено проблемі некоректного законодавчого розширення прав замовника чи роботодавця на внесення змін до службових творів, що суперечить імперативній природі особистих немайнових прав автора та конституційним гарантіям недоторканості результатів творчості. Автори наголошують на ризиках, які створює чинна редакція Закону України «Про авторське право і суміжні права» № 2811-IX, зокрема на можливості визнання низки положень зазначеного Закону нікчемними або неконституційними. Зроблено висновок про необхідність гармонізації цивільного, трудового та освітнього законодавства України, відмови від концепції автоматичного переходу майнових прав, а також розроблення типових договорів щодо створення й використання службових творів у наукових та освітніх установах. Такий підхід забезпечить відповідність національної правової системи міжнародним стандартам і потребам академічного середовища.

Ключові слова: майнові права науковців і викладачів, авторське право в науково-освітньому секторі, податки на роялті, інтелектуальна власність, Закон України «Про авторське право і суміжні права».

Вступ. Поштовхом до написання цієї статті стало ознайомлення з доповідями на семінарі УкрІНТЕІ¹. Ці доповіді, спрямовані на підвищення обізнаності науковців і викладачів у сфері інтелектуальної власності, виявили глибші системні проблеми — від неточностей законодавчих термінів до хибного тлумачення норм трудового та цивільного законодавства.

Принциповою помилкою є твердження, що розпоряджання майновими правами на об'єкти авторського права може здійснюватися на підставі трудового договору (контракту). Таке положення, яке зустрічається і в окремих освітніх матеріалах, не має правових підстав. Відповідно

¹ 28 жовтня 2025 р. відбувся відкритий науково-практичний семінар УкрІНТЕІ з підвищення кваліфікації на тему «Актуальні проблеми створення та використання службових об'єктів права інтелектуальної власності у сфері освіти та науки». Спікер — Софія Моховікова. Тема доповіді: «Авторське право в закладах вищої освіти та наукових установах: об'єкти, їх правомірне створення та успішна комерціалізація». Спікер — Анна Ткачук. Тема доповіді: «Розподіл майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності у сфері освіти та науки». URL: <https://webinar.ukrintei.ua/playback/presentation/2.3/6c79f5a6b4b803f3de374a2c789e34c26dec34c2-1761639324392> (дата звернення: сайт припинив роботу, доступ відсутній станом на 22.02.2026; електронна копія (скріншот) зберігається у авторів).

до ст. 21 Кодексу законів про працю України² трудовий договір визначає лише умови виконання роботи та оплату праці, а не передачу майнових прав на результати творчої діяльності. Законом України «Про професійний розвиток працівників»³ чітко визначено, що працівник не має жодного стосунку до авторських або суміжних прав, оскільки працівник — це не автор, а «фізична особа, яка працює за трудовим договором (контрактом) на підприємстві, в установі та організації незалежно від форми власності та виду діяльності або у фізичної особи, яка відповідно до законодавства використовує найману працю». Авторські та суміжні права виникають не у працівника, а у авторів або виконавців.

Цивільний кодекс України (ЦКУ)⁴ (зокрема гл. 16, 52, 53 і 75) регламентує договірні відносини у сфері інтелектуальної власності на основі принципів юридичної рівності сторін і вільного волевиявлення. Згідно з ч. 1 ст. 1113 ЦКУ «предметом договору про передання майнових прав не можуть бути об'єкти і майнові права, яких не існувало на момент укладання договору». Звідси слідує, що майбутній твір, який лише планується до створення в межах трудових обов'язків, не може бути предметом розпорядчого правочину. Відповідно, трудовий договір не може передбачати передачу прав на ще не створений службовий твір, що суперечить базовому принципу *nemo dat quod non habet* (ніхто не може передати того, чого не має).

Отже, існує низка суперечностей між практикою оформлення службових відносин у науковій сфері та вимогами цивільного законодавства України щодо передачі прав на результати інтелектуальної діяльності. Це породжує стан «правової примари» — ситуацію, коли формально права на службові твори нібито належать установам, де працюють автори цих творів, але юридично не мають належного підґрунтя. Саме цю проблему доцільно винести в центр фахової дискусії про реформування системи правового регулювання інтелектуальної власності у сфері освіти та науки.

Аналіз досліджень і публікацій. Службові відносини авторів у науковій сфері піднімали Н. Печерова [1], С. Шимон, О. Лупало [2], О.П. Орлюк, Г.О. Андрощук, О.Б. Бутнік-Сіверський [3] та інші. На думку авто-

² Кодекс законів про працю України. Верховна Рада України. Документ 322-08 (поточна редакція від 01.01.2026). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 02.02.2026).

³ Про професійний розвиток працівників: Закон України від 12.01.2012 № 43121-VI (поточна редакція від 27.12.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43121-17#Text> (дата звернення: 04.02.2026).

⁴ Цивільний кодекс України. Верховна Рада України. Документ 435-IV (поточна редакція 01.02.2026). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 04.02.2026).

рів, тема службових відносин авторів у науковій сфері до сьогодні розкрита в недостатньому обсязі. Відкритим лишається питання щодо джерел формування авторської винагороди, не розглянуто різницю в оподаткуванні заробітної плати і авторських винагород. Аналітичні висновки і твердження багатьох авторів зроблено без урахування вимог Конституції України та норм міжнародних договорів, до яких приєдналась Україна, що викликає сумнів і спонукає до дискусії.

Наукова новизна полягає у виявленні невідповідності між національним законодавством України та економічними моделями, які закріплені нормами міжнародних договорів. На думку авторів, первинними є економічні моделі, а закони є лише правилами, що змушують акторів провадити діяльність у їхніх межах. Показано невідповідність Закону України «Про авторське право і суміжні права» нормам Конституції України, Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (МСБО), податкового законодавства і фінансової звітності України, а також окремим вимогам міжнародних договорів. Це свідчить про необхідність переосмислення згаданого Закону і приведення його відповідно до європейських вимог у цій сфері.

Мета статті — надати результати порівняльного аналізу змісту ст. 14, 15, 36 Закону України «Про авторське право і суміжні права» з нормами Конституції України, міжнародними договорами, вітчизняними нормами податкового законодавства та фінансової звітності.

Методи дослідження та джерельна база. Під час проведення дослідження використано: 1) конституційний аналіз для перевірки відповідності ст. 14, 15, 36 Закону України «Про авторське право та суміжні права» ст. 8, 9, 13, 22, 24 41, 43, 54 Конституції України (право власності, рівність суб'єктів права власності, дискримінація, право на працю, право на освіту і науку), тест на пропорційність обмежень прав; 2) міжнародно-правовий аналіз для встановлення колізій між національним законодавством і міжнародними договорами; застосування ст. 9 Конституції України про пріоритетність міжнародних договорів; 3) фінансово-правовий аналіз для дослідження механізмів оподаткування роялті у Податковому кодексі України у контексті передачі майнових прав, бюджетних аспектів обліку нематеріальних активів у Бюджетному кодексі України.

Результати дослідження. Проблематика правового статусу службових об'єктів інтелектуальної власності у сфері освіти і науки є однією з найменш опрацьованих у сучасному українському праві. Попри наявність значної кількості нормативно-правових актів, що формально регулюють авторські та суміжні права, питання належності майнових прав на службові твори науковців і викладачів залишається дискусійним. Особливої гостроти воно набуває в контексті реформування вищої

освіти, розширення можливостей відкритого доступу до результатів досліджень і розвитку академічної мобільності, які в Україні активно синхронізуються з європейськими стандартами⁵.

Одним із ключових аспектів правового регулювання службових творів є питання належного оформлення майнових прав інтелектуальної власності. Як зазначено вище, згідно з ч. 1 ст. 1113 Цивільного кодексу України (ЦКУ) предметом договору про передання майнових прав інтелектуальної власності може бути лише наявний об'єкт права, який підлягає ідентифікації. Ідентифікація такого об'єкта — обов'язкова умова дійсності правочину. Відсутність у договорі чіткої вказівки на конкретний твір, право на який передається, свідчить про те, що предмет договору не визначено, а отже, договір є неукладеним. Цей підхід підтверджується судовою практикою та доктриною цивільного права⁶ [4].

Жоден нормативно-правовий акт не встановлює можливості оцінки або передачі прав на твори, які ще не створені. Отже, трудовий договір не може містити угоди про розпорядження майновими правами на майбутні службові твори внаслідок таких обставин:

- по-перше, неможливо розпоряджатися тим, чого ще не існує (універсальний принцип цивільного права *nemo dat quod non habet*);
- по-друге, об'єкти передачі не можуть бути ідентифіковані у момент укладення трудового договору;
- по-третє, заробітна плата відповідно до ст. 43 Конституції України⁷, ст. 94 Кодексу законів про працю України та ст. 1 Закону України «Про оплату праці»⁸ є винагородою за виконану роботу, а не платою за передачу майнових прав.

У науковій літературі неодноразово підкреслено, що відносини, пов'язані з розпорядженням майновими правами інтелектуальної власності, належать до сфери цивільного, а не трудового права: «*Авторське право — інститут цивільного права, норми якого регулюють суспільні від-*

⁵ Національні реформи у сфері вищої освіти в Україні. Європейська Комісія. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/uk/eurydice/ukraine/natsionalni-reformy-u-sferi-vyshchoyi-osvity> (дата доступу: 03.02.2026).

⁶ Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 17 жовтня 2012 р. № 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012600-12> (дата звернення: 06.02.2026).

⁷ Конституція України. Верховна Рада України. Документ 254к/96-ВР (поточна редакція від 01.01.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 04.02.2026).

⁸ Про оплату праці: Закон України № 108/95-ВР від 24.03.1995 (поточна редакція від 24.08.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 03.02.2026).

носини, що пов'язані зі здійсненням та охороною прав інтелектуальної власності на літературний, художній та інший твір.

Джерелами авторського права окрім ЦК України є Закон України «Про авторське право і суміжні права» та низка міжнародних договорів, зокрема, Бернська конвенція з охорони літературних та художніх творів (1886), Всесвітня (Женевська) конвенція про авторське право (1952), Римська конвенція про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм, а також виробників організацій мовлення (1961) та ін.» [5, с. 129].

Відповідно, до договорів у цій сфері застосовуються загальні положення про правочини (гл. 16 ЦКУ) та договори (гл. 52, 53, 75 ЦКУ).

Особливе занепокоєння викликає хибне уявлення про можливість укладення «безоплатних» договорів на використання об'єктів авторського права. Такий підхід суперечить міжнародним зобов'язанням України.

Відповідно до ч. 1 ст. 11bis Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів⁹ (далі — Бернська конвенція) автори мають виключне право на дозвіл передання своїх творів у ефір, їх оприлюднення та відтворення в будь-який технічний спосіб. Частина 2 цієї ж статті передбачає обов'язковість виплати справедливої винагороди за такі дії. Національне законодавство може визначати механізми реалізації цих прав, але не може позбавляти автора права на винагороду. Таку саму позицію затверджено ст. 178 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС¹⁰ (далі — Угода про асоціацію).

Отже, включення до договорів положень про безоплатність передачі майнових прав суперечить не лише положенням Бернської конвенції, а й загальним принципам цивільного права України, насамперед принципу вимог розумності та справедливості сторін (ст. 627 ЦКУ). Тож навіть у випадках, коли автор добровільно погоджується на безоплатну передачу прав, така умова має бути обґрунтована й чітко зафіксована у договорі, аби уникнути зловживань з боку набувача прав автора.

Помилковим є твердження, що твори, створені в межах трудових обов'язків, регулюються нормами трудового законодавства. Такий підхід суперечить положенням національного права та міжнародній практиці.

⁹ Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів. Паризький акт від 24 липня 1971 року змінений 2 жовтня 1979 року. Верховна Рада України. Документ 995_051 (поточна редакція — приєднання від 31.05.1995). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text (дата звернення: 03.02.2026).

¹⁰ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Верховна рада України. Документ 984_011 (поточна редакція від 14.10.2025). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 09.02.2026).

Відповідно до ст. 1 Кодексу законів про працю України трудове законодавство регулює відносини, пов'язані з організацією праці, її оплатою, дисципліною, охороною праці та ін., спрямовані на забезпечення соціально-економічних прав працівників. Питання виникнення, розподілу й переходу майнових прав на результати творчої діяльності виходять за межі предмета трудового права й належать до сфери цивільно-правового регулювання.

Частиною 1 ст. 177 ЦКУ визначено, що *«об'єктами цивільних прав є речі, гроші, цінні папери, цифрові речі, майнові права, роботи та послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні та нематеріальні блага»*. У світлі цього слід розглядати службовий твір як результат творчої діяльності, що створений у зв'язку з виконанням трудових обов'язків, але регулюється нормами цивільного права. Це потребує чіткого договірного оформлення взаємин між автором і установою, а не посилань на трудовий контракт як на універсальну підставу переходу прав.

Отже, правова природа службових творів у сфері освіти та науки в Україні залишається суперечливою внаслідок відсутності системного підходу до договірного оформлення прав авторів. Основними проблемами тут є відсутність правової ідентифікації об'єктів, створених у межах трудових відносин; спроби заміни цивільно-правових договорів трудовими контрактами; хибна практика «безоплатного» передання прав, що суперечить міжнародним стандартам.

Проблема посилюється різними правовими властивостями окремих об'єктів права інтелектуальної власності. Авторське право на програмне забезпечення є винятком у системі авторського права і передбачає особливий правовий режим, згідно з яким, якщо інше не передбачено контрактом, усі виключні майнові права на створену найманим працівником комп'ютерну програму належать роботодавцю. Але цей виняток не має жодного стосунку до інших об'єктів авторських і суміжних прав. Водночас отримання роботодавцями виключних майнових прав на створену найманим працівником комп'ютерну програму не позбавляє авторів комп'ютерних програм винагороди за прокат, і на органи влади покладається обов'язок передбачити її виплату, якщо законом не забезпечено виключне право на прокат відповідно до ч. 4 ст. 178 Угоди про асоціацію.

Для повного усунення цих проблем необхідна уніфікація підходів цивільного, трудового та освітнього законодавства, а також розроблення типових договорів про створення й використання службових творів, адаптованих до потреб наукових установ і закладів вищої освіти.

Окремо слід зупинитися на тому, що законодавець, формулюючи ч. 3 ст. 14, ч. 4 ст. 15 Закону України «Про авторське право і суміжні

права»¹¹ (далі — Закон № 2811-IX), фактично заклав додаткове — і не менш істотне — порушення, яке стосується особистих немайнових прав автора. Частиною 4 ст. 15 Закону № 2811-IX встановлено: *«Замовник має право вносити зміни до твору, створеного за замовленням, супроводжувати його ілюстраціями, передмовами, післямовами тощо, якщо інше не передбачено договором замовлення»*. Право завершити незавершений службовий твір, вносити зміни у завершений службовий твір, супроводжувати службовий твір ілюстраціями, передмовами, післямовами тощо також отримав роботодавець (ч. 3 ст. 14 Закону № 2811-IX).

Бернська конвенція прямо передбачає імперативний характер немайнових прав автора — вони залишаються за автором навіть у разі передання майнових прав. Це означає, що жоден замовник або роботодавець не може отримати «право змінювати твір», якщо автор не надав такого дозволу виключно у договірний спосіб і тільки в межах, які не порушують честі, репутації та творчої волі автора.

До того ж, згідно зі ст. 11 Закону № 2811-IX особисті немайнові права автора є невідчужуваними та непередаваними. Тому надання права замовнику або роботодавцю вносити зміни до твору «за замовчуванням» є несумісним як із Законом, так і з Бернською конвенцією. Ще у 2007 р. автор Закону № 2811-IX Р.О. Стефанчук повідомив: *«Аналізуючи право на недоторканість твору, слід відмітити, що воно належить автору з моменту створення твору і до моменту смерті автора. При цьому, здійснюючи дане право, особа не може передати повноваження (як активного, так і пасивного типу) по його здійсненню іншим особам»* [6, с. 497].

Стаття 54 Конституції України гарантує захист творчої діяльності, а ст. 41 — недоторканність об'єкта інтелектуальної власності, яким є твір. Водночас ст. 8 встановлює, що закони повинні відповідати нормам Конституції України.

Оскільки особисті немайнові права автора є виразом його особистості й честі, їх автоматичне «обмеження» нормами ч. 3 ст. 14, ч. 4 ст. 15 Закону № 2811-IX фактично створює правову колізію:

- Конституція України забороняє обмеження особистих немайнових прав без чіткої, вираженої правової підстави;
- міжнародні договори прямо встановлюють невідчужуваність цих прав;
- ст. 11 Закону № 2811-IX визнає особисті немайнові права автора невідчужуваними та непередаваними;
- у супереч міжнародним договорам норми ст. 14, 15 Закону № 2811-IX надають замовнику та роботодавцю право втручатися в творчу цілісність твору без волі автора.

¹¹ Про авторське право і суміжні права: Закон України № 2811-IX від 01.12.2022 (поточна редакція від 12.12.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2811-20/ed20251212#Text> (дата звернення: 10.02.2026).

Отже, зазначені норми Закону № 2811-IX є антиконституційними і такими, що не підлягають застосуванню відповідно до ст. 8, 9 Конституції України, ст. 10 ЦКУ та ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України»¹².

У контексті аналізу положень про твори, створені за замовленням, важливо розмежувати їх із поняттям «службовий твір», яке регламентується ст. 14 Закону № 2811-IX. Попри те, що законодавець намагався штучно зблизити ці правові конструкції, їхня природа та механізми розпорядження майновими правами кардинально різняться:

1. Твір, створений за замовленням, створюється поза межами трудових відносин. Усі права первинно належать автору, і згідно з національним законодавством будь-яке їх передання можливе виключно за договором (див. Бернську конвенцію, Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) про авторське право¹³).

2. Службовий твір створюється в межах трудових функцій, але навіть у цьому випадку національне законодавство не встановлює автоматичного переходу майнових прав до роботодавця — такий перехід все одно має бути або згаданий в трудовому договорі, або встановлений спеціальним договором щодо використання службового твору чи розпорядження майновими правами.

У реальній практиці застосування положення про «автоматичний перехід майнових прав» створює низку правових ризиків:

- визнання договорів недійсними, якщо вони укладені на основі неправильно утлумаченого закону (ст. 203, 215 ЦКУ);
- оскарження прав інтелектуальної власності замовників, які вважають, що набули всі права автоматично;
- втрата суб'єктами авторського права можливості реалізувати свої права, гарантовані міжнародними договорами;
- невідповідність національного законодавства вимогам Угоди про асоціацію, що може стати предметом офіційних зауважень з боку Єврокомісії;
- висока ймовірність конституційного подання щодо відповідності Закону № 2811-IX нормам Конституції України.

¹² Про міжнародні договори України: Закон України № 1906-IV від 29.06.2004 (поточна редакція від 15.03.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text> (дата звернення: 10.02.2026).

¹³ Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право, прийнятий Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 року, та положення Бернської конвенції (1971 р.), на які містяться посилання у Договорі (Договір ВОІВ про авторське право) (1996). Верховна Рада України. Документ 995_770 (поточна редакція — приєднання від 20.09.2001). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_770#Text (дата звернення: 12.02.2026).

На тлі євроінтеграційного руху України така несумісність законодавчих норм є неприпустимою, оскільки це суперечить принципу правової визначеності (с. 8 Конституції України) та вимогам ст. 124 Угоди про асоціацію, що передбачає поступове приведення українського законодавства у відповідність із правовою системою ЄС (*acquis communautaire*).

Стаття 6bis Бернської конвенції імперативно встановлює, що особисті немайнові права:

- існують незалежно від майнових прав;
 - не відчужуються і не можуть бути передані;
 - залишаються за автором навіть після відступлення майнових прав.
- Попри це, ч. 3 ст. 14 Закону № 2811-IX дозволяє роботодавцю:
- завершувати незавершені службові твори;
 - вносити зміни до завершених творів;
 - супроводжувати їх додатковими матеріалами без дозволу автора.

Отже, ч. 3 ст. 14, ч. 4 ст. 15 Закону № 2811-IX є нікчемними відповідно до ст. 8, 9, 24 Конституції України, ст. 15, ст. 16, ч. 2 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України», ст. 10 ЦКУ.

Авторські немайнові права залишаються виключно за автором або виконавцем незалежно від факту працевлаштування або створення твору на замовлення.

Аналіз майнових прав авторів і виконавців на службовий твір вказує на проблеми з т. зв. автоматичним переходом авторських і суміжних прав до роботодавця. У першому абзаці ч. 2 ст. 14 Закону № 2811-IX зазначено: «Майнові права на службовий твір переходять до роботодавця з моменту створення службового твору...». Однак ця норма суперечить фундаментальним принципам авторського права і є дискримінаційною стосовно авторів і виконавців, які створюють інтелектуальну власність самостійно.

Майнові права виникають лише в автора або виконавця. Українське законодавство (ст. 435 ЦКУ, ст. 5 Закону № 2811-IX, міжнародні акти (Бернська конвенція, Міжнародна конвенція про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення¹⁴ (далі — Римська конвенція), договори ВОІВ) і ст. 232 Угоди про асоціацію однозначно встановлюють, що первинним суб'єктом прав є автор або виконавець; презумпція авторства належить людині — творцю інтелектуальної власності; майнові права можуть лише переходити, але не «виникати» у роботодавця. Положення про автоматичний перехід майнових прав суперечить природі суб'єктивного цивільного права.

¹⁴ Міжнародна конвенція про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення. Вчинено в Римі 26 жовтня 1961 року. Верховна Рада України. Документ 995_763 (поточна редакція — Приєднання від 20.09.2001). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_763#Text (дата звернення: 13.02.2026).

Крім того тут має місце невідповідність цивільно-правовим принципам. Юридична фікція про «перехід прав на службовий твір з моменту створення» порушує: ст. 1113 ЦКУ, яка забороняє передання прав на об'єкт, якого ще не існує; принцип *nemo dat quod non habet* — ніхто не може передати того, чого не має; позицію Вищого господарського суду України (п. 30.2 Постанови¹⁵), яка вимагає визначення конкретного твору в договорі як умови чинності.

Роботодавець не може набути прав на твір, який: не існує на момент укладення трудового договору (ст. 1113 ЦКУ); не має визначеної назви; не переданий автором договором.

Слід брати до уваги особливості роботи науковців і викладачів. Наукова діяльність передбачає спонтанне виникнення творчих результатів, яке: не можна передбачити в трудовому договорі; не можна конкретно назвати; не можна передати до моменту їх виникнення. Лекції, статті, підручники, монографії виникають у процесі наукової роботи, а не за затвердженим переліком із наперед визначеними назвами. Будь-яка спроба вважати, що всі ці результати автоматично передаються роботодавцю, є протиправною та суперечить практиці судів. Показовим є приклад: жоден суд не визнає, що права на статтю *Moronic stupidity* перейшли до роботодавця, якщо така стаття: не передбачена трудовим договором; не названа в жодному договорі; не передана волею автора. Це класичний приклад неукладеного правочину внаслідок відсутності визначеного предмета договору.

Відповідно до Бернської конвенції охорона твору здійснюється «на користь автора та його правонаступників» (ч. 6 ст. 2), а не в інтересах роботодавця чи іншої інституційної структури. У Римській конвенції прямо наголошено, що національне законодавство не може позбавляти виконавців права самостійно та на договірній основі встановлювати умови взаємовідносин з роботодавцями (ч. 3 ст. 7). Майнові та немайнові права автора, що створив інтелектуальний об'єкт за власною ініціативою, і права автора твору, створеного за завданням роботодавця, є рівними, мають однаковий обсяг і не підлягають дискреційному розподілу. Дискримінація творців, які створюють об'єкти права інтелектуальної власності на умовах договірних або трудових відносин, стосовно тих, хто створює такі об'єкти за власною ініціативою, заборонена ст. 24, ст. 41 Конституції України. Права всіх творців є рівними.

З огляду на зазначене викликає заперечення теза С.І. Шимон і О.А. Лупало, що «перехід усіх майнових прав на службовий твір з момен-

¹⁵ Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності: Постанова Вищого господарського суду України від 17.10.2012 № 12. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SDD00079> (дата звернення: 16.02.2026).

ту його створення до роботодавця гармонізує з практикою сучасних правових систем світу та міжнародними стандартами» [2, с. 159]. Подібне твердження, м'яко кажучи, є обманом і не узгоджується з положеннями міжнародних договорів, що передбачають диспозитивний договірний характер передання майнових прав, а також із базовим принципом інтелектуальної власності *nemo dat quod non habet*.

Проблемним є також положення Закону № 2811-IX, згідно з яким «авторська винагорода за створення і використання таких творів, а також за перехід прав на них може бути включена до заробітної плати працівника» (абз. 2 ч. 2 ст. 14). Таке поєднання двох різних за природою фінансових потоків суперечить економічній сутності як заробітної плати, так і авторської винагороди, а також нормам податкового та бюджетного законодавства.

По-перше, авторська винагорода за використання службового твору підпадає під визначення терміна «роялті» (пп. 14.1.225 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України (ПКУ)¹⁶), тобто є доходом, що виникає внаслідок використання твору.

По-друге, винагорода за відчуження майнових прав на службовий твір підпадає під визначення пп. 164.2.3 п. 164.2 ст. 164 ПКУ як дохід від продажу майнових прав, який також є роялті й не має жодного зв'язку із заробітною платою.

У міжнародній податковій практиці термін «роялті» визначено у двосторонніх угодах між Україною та іншими державами про уникнення подвійного оподаткування¹⁷, і в усіх нормативно-правових документах цей термін трактується як винагорода за використання об'єкта авторського права або за надання права на користування. Визначення розміру заробітної плати і режиму її оподаткування в цих конвенціях регулюється окремо від оподаткування роялті.

Отже, заробітна плата формується з витрат на виробництво й фінансується з бюджетних асигнувань або коштів роботодавця, тоді як авторська винагорода формується з доходу від подальшого використання творів чи виконань. Це два різні фінансові потоки, чітко розділені як вимогами Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку (МСБО 18 «Дохід»¹⁸;

¹⁶ Податковий кодекс України. Верховна Рада України. Документ 2755-VI (поточна редакція від 01.01.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 18.02.2026).

¹⁷ Міжнародні договори України про уникнення подвійного оподаткування. Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/international_agreements_of_ukraine_on_avoidance_double_taxation-543 (дата звернення: 17.02.2026).

¹⁸ Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 18 (МСБО 18). Дохід. Верховна Рада України. Документ 929_025 (поточна редакція від 01.01.2012). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_025#Text (дата звернення: 18.02.2026).

МСБО 19 «Виплати працівникам»¹⁹), так і нормами Конституції України та Бюджетного кодексу України²⁰.

Бюджетне законодавство не передбачає можливості виплати авторської винагороди з фонду оплати праці. Стаття 51 Бюджетного кодексу України прямо забороняє здійснення видатків на заробітну плату понад розміри, встановлені штатним розписом. Жоден нормативний акт, що регулює бюджетну класифікацію (зокрема накази Міністерства фінансів України^{21, 22}), не містить коду видатків «авторська винагорода». Тому її виплата з бюджету є юридично неможливою. Бюджетні видатки — це витрати бюджету, а винагорода роялті є доходом, а не витратами, як це вказано МСБО 18 «Дохід»: *«Дохід від звичайної діяльності є доходом, який виникає в ході звичайної діяльності суб'єкта господарювання і позначається різними назвами, а саме: продаж, гонорари, відсотки, дивіденди та роялті»*.

У результаті виникає правова суперечність: авторська винагорода визначена законом як елемент заробітної плати (витрати), але податкове законодавство визначає її як дохід від інтелектуальної власності (роялті); бюджетне законодавство не допускає виплат роялті з фонду заробітної плати; фінансова класифікація видатків не містить відповідних кодів для таких виплат. Отже, запропонована законодавцем конструкція призводить до нормативного та економічного колапсу, що унеможливорює її реалізацію в межах чинної системи бюджетного фінансування, бухгалтерського обліку та оподаткування.

Згідно з іншими законами роялті також вважається доходом, а не витратами на заробітну плату. Пунктом 3 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні»²³ вказано: «За-

¹⁹ Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 19 (МСБО 19). Виплати працівникам. Верховна Рада України. Документ 929_011 (поточна редакція від 01.01.2012). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_011#Text (дата звернення: 18.02.2026).

²⁰ Бюджетний кодекс України. Верховна Рада України. Документ 2456-VI (поточна редакція від 01.01.2026). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 20.02.2026).

²¹ Про бюджетну класифікацію: Наказ Міністерства фінансів України від 14.01.2011 № 11. Верховна Рада України. Документ v0011201-11 (поточна редакція від 05.05.2026); URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-11#Text> (дата звернення: 20.02.2026).

²² Про затвердження документів, що застосовуються в процесі виконання бюджету: Наказ Міністерства фінансів України від 28.01.2002 № 57. Документ z0086-02 (поточна редакція від 01.01.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0086-02#Text> (дата звернення: 20.02.2026).

²³ Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України від 15.07.2021 № 1667-IX (поточна редакція від 01.01.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text> (дата звернення: 10.02.2026).

гальний дохід юридичної особи — сума чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), іншого операційного доходу у вигляді роялті, якщо такі роялті не враховано у чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)».

У підсумку роботодавець, який намагатиметься реально виплатити будь-яку авторську винагороду з бюджету, порушує ст. 95 Конституції України; порушує Бюджетний кодекс України (нецільове використання бюджетних коштів); наражається на адміністративну та кримінальну відповідальність за ст. 175, 210, 211 та 212 Кримінального кодексу України ²⁴; водночас порушує податкове законодавство, оскільки неправильно класифікує фінансовий потік або приховує об'єкт оподаткування. Отже, норма про включення авторської винагороди до заробітної плати не є лише технічною помилкою — це грубе втручання в цілісну систему бюджетного, податкового та фінансового права, що підриває статус наукових установ, університетів і всієї сфери інтелектуальної праці.

Підпунктом 134.1.1. п. 134.1. ст. 134 ПКУ встановлено, що об'єктом оподаткування є прибуток із джерелом походження в Україні, визначений у фінансовій звітності підприємства відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності. Базою оподаткування є грошове вираження об'єкта оподаткування, визначеного цією статтею. Але ч. 2 ст. 14 Закону № 2811-IX скасовано існування такого об'єкта оподаткування, як роялті, що визначено пп. 164.2.3 п. 164.2 ст. 164 ПКУ, МСБО 18 («Дохід») та Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку (НП(С)БО) 15 «Дохід» ²⁵.

Авторська винагорода не може сплачуватися одним платежем за «створення і використання» твору. Це різні за фінансовим змістом виплати:

1. «За створення» — заробітна плата формується з витрат виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) що включають: прямі витрати на оплату праці (НП(С)БО 16 «Витрати» ²⁶, МСБО 19 «Виплати працівникам») та є об'єктом оподаткування згідно з пп. 164.2.1 п. 164.2 ст. 164 ПКУ (єдиний соціальний внесок (ЄСВ), податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) та військовий збір (ВЗ)).

²⁴ Кримінальний кодекс України. Верховна Рада України. Документ 2341-III (поточна редакція від 17.07.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 22.02.2026).

²⁵ Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку: Наказ Міністерства фінансів України від 29.11.1999 № 290. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99#Text> (дата звернення: 22.02.2026).

²⁶ Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку: Наказ Міністерства фінансів України від 31.12.1999 № 318. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#Text> (дата звернення: 22.02.2026).

2. «За використання» — роялті формується з доходу від використання твору (виручки) від реалізації продукції, товарів, робіт або послуг (НП(С)БО 15 «Дохід»²⁷, МСБО 18 «Дохід», та є об'єктом оподаткування згідно з пп. 164.2.3 п. 164.2 ст. 164 ПКУ (податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) та військовий збір (ВЗ)).

У разі фактичної реалізації на практиці норми другого абзацу ч. 2 ст. 14 Закону № 2811-IX держава наражається на кілька системних ризиків:

1. *Втрата податкових надходжень від роялті та авторських винагород.* Якщо авторська винагорода вважається лише частиною заробітної плати, тоді весь дохід від комерційного використання творів стає «невидимим» для податкової системи і держава втрачає тільки податків із роялті більше 1 млрд грн на рік, що було розраховано за офіційними даними Державної служби статистики України в дослідженні «Визначення механізмів розвитку креативних індустрій як джерела додаткових доходів державного бюджету від продажу нематеріальних активів»²⁸. Це означає пряме порушення норм Директиви 2019/790/ЄС²⁹, що регулює механізм «належної і пропорційної винагороди».

2. *Знищення економічних стимулів до створення інтелектуальної власності.* Європейська модель передбачає, що автор отримує винагороду пропорційно успіху твору, від фінансово-економічного результату його використання. Українська модель згідно із Законом № 2811-IX передбачає, що автор не отримує нічого, оскільки бюджет не має фонду для винагороди; заробітна плата встановлена за посадовим окладом; додаткові виплати суперечать бюджетному законодавству.

3. *Корупційні ризики.* Якщо законом передбачено виплати, яких немає у бюджеті, то єдиним механізмом їх появи стають позабюджетні схеми оплати. Фактично закон провокує створення тіньових механізмів винагороди.

4. *Неможливість реалізувати право автора на інформацію про використання твору.* Стаття 19 Директиви 2019/790/ЄС вимагає щорічної звітності про використання твору. Якщо авторська винагорода «прихова-

²⁷ Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку: Наказ Міністерства фінансів України від 19.01.2000 № 27/4248. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#Text> (дата звернення: 22.02.2026).

²⁸ Науково-дослідна робота за договором № 62 з РНБОУ від 16.06.2021 (державний реєстраційний номер 0121U111093; дата реєстрації 21.05.2021; звіт про науково-дослідну роботу рекомендовано до передачі замовнику Вченою радою Держстату України, протокол № 8 від 02.11.2021).

²⁹ Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2019/790 від 17 квітня 2019 року про авторське право і суміжні права на Єдиному цифровому ринку та про внесення змін до директив 96/9/ЄС та 2001/29/ЄС. Верховна Рада України. Документ 984_022-19 (поточна редакція — прийняття від 17.04.2019). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_022-19#Text (дата звернення: 22.02.2026).

на» в заробітній платі, а роялті не існують — звітувати немає про що. Це позбавляє авторів і виконавців базового права контролювати використання своєї інтелектуальної праці і отримувати винагороду.

Отже, констатуємо несумісність української моделі Закону № 2811-IX з міжнародним правом. Системний аналіз норм Договору ВОІВ про авторське право³⁰, Договору ВОІВ про виконання і фонограми³¹, Бернської конвенції та Угоди про асоціацію дає підстави для однозначного висновку: авторська винагорода не може бути частиною заробітної плати. Це суперечить ст. 11bis Бернської конвенції; ст. 18, 19 Директиви 2019/790/ЄС; ст. 178 Угоди про асоціацію; ст. 3, 8, 9, 24, 41, 54, 68, 95, 96 Конституції України; Бюджетному кодексу України; Податковому кодексу України; МСБО 18 та МСБО 19; двостороннім угодам про уникнення подвійного оподаткування. Всі ці документи формують стале правове поле, в якому заробітна плата — це витрати на працю, що входять до собівартості продукції; авторська винагорода (роялті) — це частина доходу, отриманого від комерціалізації твору. Змішування витрат і доходів є грубим порушенням основоположних принципів бухгалтерського, фінансового обліку та оподаткування.

Для науковців і викладачів норма про «винагороду в зарплаті» означає фактичне знищення права на винагороду за інтелектуальну працю; повну втрату контролю над власними творами; відсутність будь-якого економічного стимулу створювати якісні результати досліджень; використання роботодавцем творів без звіту, без угоди і без оплати; порушення принципів академічної свободи. Для держави ця норма означає зменшення кількості об'єктів оподаткування і, як наслідок, зменшення кількості податків в особливо великих розмірах; зменшення кількості комерціалізованих розробок; знищення мотивації науковців і викладачів на створення конкурентоспроможного продукту; знищення мотивації в молодого покоління займатись в Україні наукою, освітою та іншими сферами, де використовуються авторські або суміжні права (вимивання творчого людського капіталу в більш привабливе економічне середовище інших країн світу); зниження конкурентоспроможності української освіти та науки; постійні конфлікти у судах про авторські права.

³⁰ Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право, прийнятий Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 року. Верховна Рада України. Документ 995_770 (поточна редакція — приєднання від 20.09.2001). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_770#Text (дата звернення: 22.02.2026).

³¹ Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про виконання і фонограми, прийнятий Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 року. Верховна Рада України. Документ 995_769 (поточна редакція — приєднання від 20.09.2001). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_769#Text (дата звернення: 24.02.2026).

Аналіз згаданих вище правових норм свідчить, що національна модель ототожнення заробітної плати з авторською винагородою суперечить як положенням міжнародних договорів, так і логіці трудового права України. Запропонована ч. 2 ст. 14 Закону № 2811-ІХ конструкція передбачає фактичне знищення окремого об'єкта оподаткування — доходу від використання об'єктів інтелектуальної власності. Це створює подвійну колізію:

1. *У сфері податкового права* — роботодавець не нараховує авторську винагороду, а отже, не подає її у формі 1ДФ (4ДФ) за кодом 103, що означає відсутність самого факту виплати роялті. Отже, держава втрачає частину доходів, які мали би бути сплачені як податок на доходи фізичних осіб та військовий збір з авторської винагороди.

2. *У сфері трудового законодавства* — заробітна плата за визначенням є винагородою за виконану норму праці, а не за передання чи використання авторських прав. Положення гл. VII Кодексу законів про працю України чітко визначають структуру та природу заробітної плати, і в цій структурі відсутній будь-який зв'язок із правом інтелектуальної власності.

На практиці це означає, що жоден суд не може легітимно вважати виплату заробітної плати авторською винагородою, адже зарплатна відомість не містить прив'язки до конкретного твору, обсягу переданих майнових прав чи фактичного використання результату творчої діяльності. Відповідно, роботодавець не може довести, що виплата за конкретний місяць була здійснена «за передання прав», оскільки не існує жодного юридичного механізму ідентифікації твору в межах бухгалтерського і податкового обліку.

Слід підкреслити, що невиконання Україною міжнародних зобов'язань є системною проблемою. Угодою про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 10.11.1994 ³² Україна взяла на себе міжнародні зобов'язання забезпечити авторам справедливую винагороду, яка має бути: *мінімальною*, встановленою компетентним органом (ст. 11bis, ст. 13 Бернської конвенції, ст. 178 Угоди про асоціацію); *справедливою*, оскільки винагорода повинна враховувати важливість внеску авторів і виконавців у вироблення фільму або фонограми (Директива Ради 92/100/ЄЕС ³³, Ди-

³² Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. Верховна Рада України. Документ 998_012, втратив чинність (поточна редакція — втрата чинності від 01.09.2017). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text (дата звернення: 23.02.2026).

³³ Директива Ради 92/100/ЄЕС «Щодо права на прокат та права на отримання рентної плати та деяких прав, пов'язаних з авторським правом в галузі інтелектуальної власності» від 19 листопада 1992 року. Верховна Рада України. Документ 994_360, втратив чинність (поточна редакція — скасування від 12.12.2006). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_360#Text (дата звернення: 25.02.2026).

ректива 2006/115/ЄС³⁴); *пропорційною*, тобто прив'язаною до економічної вартості використання твору (Директива 2019/790/ЄС); *невідчужуваною* у певних випадках, зокрема щодо права на публічний прокат (ст. 5 Директиви 2006/115/ЄС, ст. 178, ст. 179 Угоди про асоціацію).

Однак за майже 30 років жоден орган влади України не встановив мінімальних ставок справедливої авторської винагороди на виконання норм міжнародних договорів. Це призвело до ситуації, коли суди у визначенні авторської винагороди можуть застосовувати або не застосовувати Постанову Кабінету Міністрів України³⁵, яка не відповідає сучасним нормам і з дивних причин не є обов'язковою для застосування; роботодавці та автори перебувають у правовому вакуумі; бюджет недоотримує значні податкові надходження; Україна порушує принцип *pacta sunt servanda* (ст. 26 Віденської конвенції³⁶): міжнародні договори, як частина національного законодавства, не виконуються. Це не лише юридична проблема, а втрата довіри з боку міжнародних партнерів і загроза виконанню Угоди про асоціацію.

Відсутність чітко визначеного механізму виплати та обліку авторської винагороди створює низку системних ризиків:

1. *Для авторів* (науковців, викладачів, дослідників): втрата можливості навіть формально отримувати належну економічну компенсацію за результати творчої праці; нівелювання права на пропорційну, справедливу та невідчужувану винагороду; обмеження можливості судового захисту внаслідок відсутності встановлених державою мінімальних ставок.

2. *Для роботодавців* (університетів, наукових установ): будь-яке використання твору працівника може бути оскаржене внаслідок недотримання правила справедливої винагороди; виплата заробітної плати не звільняє від обов'язку сплатити авторську винагороду в установленому законом розмірі, навіть коли автор звільнився; підвищення ризику судових спорів і фінансової відповідальності.

³⁴ Директива Європейського Парламенту і Ради 2006/115/ЄС від 12 грудня 2006 року про право на надання в прокат і право на надання в позичку та про деякі суміжні права у сфері інтелектуальної власності. Верховна Рада України. Документ 984_003-06 (поточна редакція — прийняття від 12.12.2006). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_003-06#Text (дата звернення: 25.02.2026).

³⁵ Про затвердження мінімальних ставок винагороди (роялті) за використання об'єктів авторського права і суміжних прав: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.01.2003 № 72 (поточна редакція від 26.08.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/72-2003-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.02.2026).

³⁶ Віденська конвенція про право міжнародних договорів. Верховна Рада України. Документ 995_118 (поточна редакція — набрання чинності для України міжнародного договору від 13.06.1986). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text (дата звернення: 23.02.2026).

3. Для держави: зменшення податкових надходжень унаслідок фіктивної та формальної відсутності роялті у звітності (відсутність коду бюджетної класифікації); порушення міжнародних зобов'язань у сфері авторського права; підрив довіри до України як до держави, що прагне інтеграції до європейського правового простору.

Для усунення виявлених колізій доцільно:

1. Розмежувати заробітну плату і авторську винагороду в Законі № 2811-IX, як це зроблено в міжнародних договорах, у вітчизняному законодавстві про податки, про облік і звітність.

2. Встановити мінімальні ставки справедливої авторської винагороди, як того вимагають Бернська конвенція, директиви ЄС та Угода про асоціацію.

3. Внести зміни до кодів ознаки доходів форми 1ДФ, передбачивши: окреме відображення виплат за створення творів; окреме відображення виплат за передання (відчуження) майнових прав; окреме відображення виплат за використання творів.

4. Запровадити адміністративну відповідальність за некоректне трактування заробітної плати як авторської винагороди, за ненарахування податків до бюджету з ненарахованих і не виплачених роялті.

Встановлення факту, що викладач закладу вищої освіти (ЗВО) є одночасно автором усного твору (лекції) та його виконавцем, має фундаментальні правові наслідки. По-перше, до викладача як до автора застосовують всі норми авторського права, включно з невідчужуваністю правом на ім'я, на недоторканність твору, на оприлюднення твору та на захист репутації. Це означає, що запис лекції (аудіо або відео), трансляція лекції онлайн, відтворення запису лекції в будь-якій формі, публікація стенограм чи конспектів, створених третіми особами, не можуть бути здійснені без дозволу автора, тобто викладача. Такі дії завжди потребують ліцензії або окремої угоди, де визначено винагороду за використання твору.

По-друге, викладач як виконавець має суміжні права: на дозвіл або заборону оприлюднення факту виконання ним лекцій; на дозвіл або заборону фіксації (запису) і відтворення виконання ним лекцій; на справедливую винагороду за виконання роботодавцем його лекцій (згідно з договорами ВОІВ, Римською конвенцією та ст. 178 Угоди про асоціацію). Це означає, що будь-яка фіксація усної лекції без згоди викладача порушує не лише авторські, а й суміжні права.

Відповідно, чинне законодавство України не може розглядати лекцію викладача як «службовий твір», оскільки: 1) усний твір не є письмовим навчально-методичним матеріалом, затвердженим роботодавцем або Міністерством освіти і науки України; 2) усний твір не створюється за завданням роботодавця як конкретний об'єкт інтелектуальної влас-

ності (завдання полягає лише в проведенні навчального заняття та виконанні трудового обов'язку читання лекцій); 3) усний твір не може бути визначений у трудовому договорі наперед, що робить застосування концепції службового твору юридично некоректним.

Сучасні тенденції цифровізації освіти призводять до масового запису лекцій, створення електронних курсів, автоматизованих навчальних платформ, використання систем дистанційного навчання. Проте ця діяльність в Україні здійснюється з ігноруванням авторських і суміжних прав викладача. Особливо небезпечними є такі випадки: запис лекції без попередньої письмової згоди викладача із подальшим використанням для наступних потоків студентів; використання записів як «відновлюваного» контенту, що дає змогу роботодавцю замінювати викладача без додаткових витрат; використання лекцій у комерційних онлайн-курсах, що створює прибуток для закладу освіти, комерційних розповсюджувачів курсів, але не для авторів. Така діяльність суперечить: Бернській конвенції (ст. 11bis, 11ter), договору ВОІВ про виконання і фонограми (ст. 5—10), договору ВОІВ про авторське право (ст. 6—8), Директиві 2001/29/ЄС³⁷ (ст. 2—4), Директиві 2019/790/ЄС (належна й пропорційна винагорода), Конституції України (ст. 3, 8, 9, 22, 24, 41, 54, 68, 95), де згадано про непорушність права власності. У результаті виникає ситуація, коли державні та приватні ЗВО фактично отримують можливість монетизувати інтелектуальну власність викладача без виплати роялті, що є грубим порушенням міжнародного та національного законодавства.

На відміну від наукових статей або монографій, що часто поширюють безкоштовно і не формують роялті, усні лекції мають реальну економічну вартість, оскільки вони є ключовим елементом навчального процесу; їх виконання становить основну частину аудиторної роботи викладача; вони можуть використовуватися роботодавцем повторно; цифрові копії можна включати у дистанційні курси, що знижує потребу у викладачах. Водночас, як слушно зазначає Н.Г. Печерова [1], повне відчуження майнових прав на лекцію знецінює інтелектуальну діяльність викладачів, створює ризик втрати професії (викладача може замінити запис), формує нерівні умови на ринку праці, суперечить сутності авторського права, яке є інструментом захисту інтелектуальної, творчої діяльності, а не механізмом примусового відчуження результатів такої діяльності.

³⁷ Директива Європейського Парламенту і Ради 2001/29/ЄС від 22 травня 2001 року про гармонізацію окремих аспектів авторського права і суміжних прав в інформаційному суспільстві. Верховна Рада України. Документ 984_005-01 (поточна редакція від 06.06.2019). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-01#Text (дата звернення: 23.02.2026).

Отже, викладачі мають право на окрему винагороду за використання їхніх усних творів і виконань, а заробітну плату не можна вважати такою винагородою відповідно до чинного Податкового кодексу України, Конституції України та вимог МСБО 18, МСБО 19.

Висновки. «Поряд із шестикратним зменшенням загальної чисельності дослідників і набагато нижчим показником їх чисельності в розрахунку на 1 млн населення, ніж у середньому в ЄС, несприятлива еволюція вікової структури кадрового потенціалу української науки фактично запрограмувала його на вимирання, оскільки втрати через природну смертність перевершують молодіжне поповнення. Така ситуація, безсумнівно, потребує вжиття невідкладних кардинальних заходів для значного збільшення притоку молоді в українську науку» [7, с. 72]. Як показало дослідження, ст. 14, 15, 36 Закону України «Про авторське право і суміжні права» № 2811-IX фактично знищують мотивацію молодого покоління українців займатися науково-освітньою або будь-якою іншою сферою інтелектуальної, творчої діяльності в Україні.

Ураховуючи наведені норми Конституції України, Цивільного кодексу України, міжнародних договорів і принцип *neto dat quod non habet*, необхідно:

1. Унеможливити відчуження майнових прав без окремої угоди та винагороди.

2. На виконання ч. 2 ст. 11bis, ч. 1 ст. 13 Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, ч. 3 ст. 178 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС встановити мінімальні ставки справедливої винагороди за: твір, створений в межах трудових обов'язків; запис виконання лекції; використання запису; трансляцію запису; відтворення запису; використання запису в дистанційних курсах; комерційне використання запису.

3. Забезпечити викладачам право на невідчужувану винагороду, аналогічну правам виконавців згідно з договором ВОІВ про виконання і фонограми та Директивою 2006/115/ЄС.

4. Внести зміни до законодавства про освіту, які чітко розмежовують письмові навчально-методичні матеріали та усні лекції; забороняють використання записів лекцій без договору з автором; гарантують справедливу компенсацію за кожне використання записів виконання лекцій.

Система авторського права в Україні має бути реформована з метою приведення її відповідно до Конституції України, міжнародних договорів, європейських стандартів; забезпечення поваги до творчих прав науковців, викладачів та інших творців інтелектуальної власності, а також належної винагороди за використання їхніх творів; недопущення звуження конституційних прав і свобод творців інтелектуальної власності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Печерова Н.Г. Майнові права на об'єкти суміжних прав, що становлять службовий твір за законодавством України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 159—167. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.26>
2. Шимон С.І., Лупало О.А. Правовий режим службового твору як об'єкта авторських прав: законодавчі новели. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 156—159. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/35>
3. Орлюк О.П., Андрощук Г.О., Бутнік-Сіверський О.Б., Дроб'язко В.С., Крижна В.М., Пічкур О.В. та ін. Право інтелектуальної власності / За ред. О.П. Орлюк, О.Д. Святоцького. Київ: ВД «Ін Юре», 2007. 696 с.
4. Бенедисюк І.М., Гумега О.В., Доманська М.Л., Львов Б.І., Марченко О.В., Москаленко В.С. та ін. Посібник для суддів з інтелектуальної власності. Київ: К.І.С., 2018. 424 с.
5. Білоусов Ю.В., Лозінська С.В., Русу С.Д., Стефанчук Р.О., Ватрас В.А. Цивільне право України / За ред. Р.О. Стефанчука. Київ: Наукова думка; Прецедент, 2004. 448 с.
6. Стефанчук Р.О. Особливості немайнових прав фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) / НАН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. Київ: КНТ, 2008. 625 с.
7. Попович О.С., Костриця О.П. До пошуку оптимальної динаміки нарощування кадрового потенціалу української науки в період її післявоєнного відновлення. *Наука та наукознавство*. 2023. № 1 (119). С. 69—80. <https://doi.org/10.15407/sofs2023.01.069>

REFERENCES

1. Pecherova, N.G. (2024). Property rights to objects of related rights that constitute an official work under the legislation of Ukraine. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 4, 159—167. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.26> [in Ukrainian].
2. Shimon, S.I., & Lupalo, O.A. (2023). Legal regime of official work as an object of copyright: legislative amendments. *Juridical Scientific and Electronic Journal*, 1, 156—159. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/35> [in Ukrainian].
3. Orliuk, O.P., Androshchuk, H.O., Butnik-Siverskyi, O.B., Drobiazko, V.S., Kryzhna, V.M., Pichkur, O.V., et al. (2007). *The intellectual property right*. Kyiv: Publishing house “In Yure” [in Ukrainian].
4. Benedyciuk, I.M., Humeha, O.V., Domanska, M.L., Lvov, B.I., Marchenko, O.V., Moskalenko, V.S., et al. (2018). *A manual for judges on intellectual property*. Kyiv: K.I.C. [in Ukrainian].
5. Bilousov, Yu.V., Lozinska, S.V., Rusu, S.D., Stefanchuk, R.O., & Vatrass, V.A. (2004). *The Civil Law of Ukraine*. Kyiv: Naukova Dumka; Precedent [in Ukrainian].
6. Stefanchuk, R.O. (2008). *Peculiarities of non-property rights of individuals (concept, content, system, features of implementation and protection)*. Kyiv: KNT [in Ukrainian].
7. Popovych, O. S., & Kostrytsia, O. P. (2023). Searching for Optimal Dynamics of Building up the Human Resources of the Ukrainian R&D in the Period of Its Post-War Recovery. *Science and Science of Science*, 1 (119), 69—80. <https://doi.org/10.15407/sofs2023.01.069> [in Ukrainian].

Одержано / Received 03.12.2025

Прорецензовано / Revised 22.01.2026

Опубліковано / Published 28.09.2026

V.P. Soloviov, Dsc (Economics), professor, chief researcher
Dobrov Institute for Scientific and Technological Potential
and Science History Studies of the NAS of Ukraine
Taras Shevchenko boulevard, 60, Kyiv, 01032, Ukraine
e-mail: solovyov.vp@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-5087-9007>

A.K. Lee, researcher
Dobrov Institute for Scientific and Technological Potential
and Science History Studies of the NAS of Ukraine
Taras Shevchenko boulevard, 60, Kyiv, 01032, Ukraine
e-mail: arthurlee591961@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7465-8855>

A COPYRIGHT PHANTOM FOR RESEARCHERS AND LECTURERS: AN INVITATION TO DISCUSSION

The article sets out the results of a comprehensive analysis of the legal status of service objects of intellectual property in the field of education and science, which remains one of the least regulated areas of Ukrainian law. The authors demonstrate that the current legislation does not ensure a consistent approach to regulating property rights to service works, while existing practice is based on false assumptions regarding the “automatic transfer” of such rights to the employer. Hence, the practice of regulating service relationships in the research sector contradicts the requirements of the civil Ukrainian law pertaining to the transfer of copyright for results of intellectual work. This creates a “legal phantom”, i.e. a situation when the copyright for service works, although ostensibly belonging to the institutions in which the authors of these works are employed, has no appropriate legal background. Based on the provisions of the Civil Code of Ukraine, special legislation on copyright, and international treaties (Berne Convention, Rome Convention, the EU–Ukraine Association Agreement), it is argued that the transfer of property rights is possible exclusively for already created and properly identified works, and an employment contract cannot serve as a universal premise for their alienation. Special emphasis is placed on the problem of incorrect legislative expansion of the customer’s or employer’s rights to make changes to service works, which contradicts the imperative nature of the author’s personal non-property rights and constitutional guarantees of inviolability of creative works. The authors emphasize the risks created by the current version of the Law of Ukraine “On Copyright and Related Rights”, particularly the possibility of recognizing a number of its provisions as invalid or unconstitutional. The conclusion is made about the necessity to harmonize civil, labor, and educational legislation of Ukraine, to abandon the concept of automatic transfer of property rights, and to develop standard contracts regarding the creation and use of service works in research and educational institutions. Such an approach will ensure compliance of the national legal system with international standards and the needs of the academic community.

Keywords: *property rights of researchers and lecturers, copyright in research and education sector, royalty taxes, intellectual property, Law of Ukraine “On Copyright and Related Rights”.*